

הרהורים לקראת המחר

א. סופר

על האיזור ולהפכו, למעשה, לאיזור חסות. היחסים עם הנסיכויות השונות הוסדרו בשורת חוים עם כל נסיכות בנפרד; והללו, שתוקנו לטובת הבריטים בתחילת המאה ה-20, עם גילוי הסימנים הראשונים של מציאות נפט, השאירו בידי השליטים את הטיפול בענייני פנים. האחריות להגנה וליחסי חוץ הופקדה בידיה של בריטניה. הקשר הישיר עם האיזור מקוים על-ידי רשת של „סוכנים פוליטיים” (Political Agents) — ובראשה ה„תושב הפוליטי” (Political Resident), שמרכזו בבחריין, והוא כפוף למשרד-החוץ הבריטי. שני שדות-תעופה חשובים — בבחריין ובשארקה — משרתים את הכוחות הבריטיים. המרכזי והגדול שבמחנות הצבאיים אף הוא בבחריין; והקטן יותר — בשארקה. כוח ימי קטן, שמרכזו בבחריין, עוסק בפיטרול לאורכו של המפרץ.

הנסיכויות בחריין

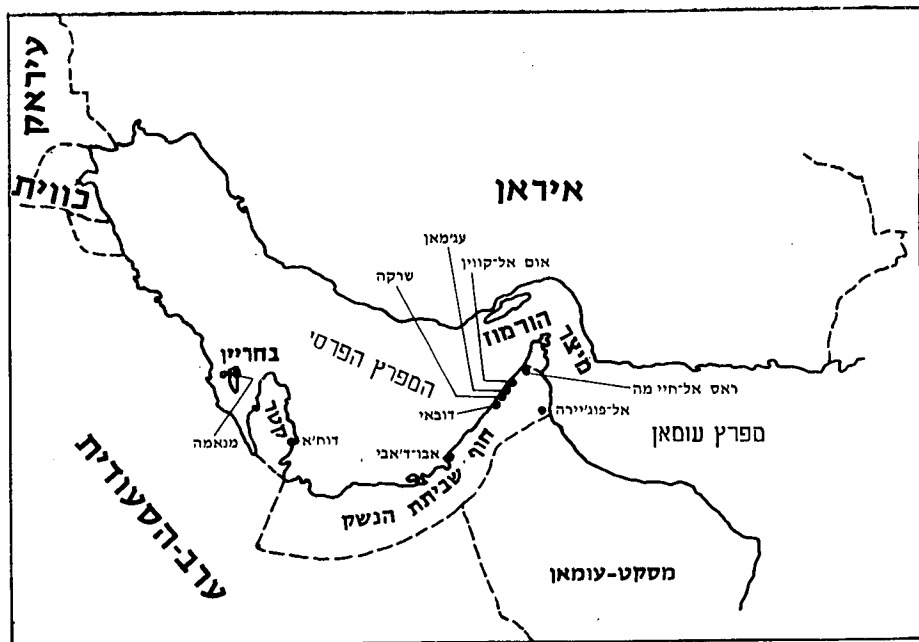
שטחה — 550 קמ"ר, ואוכלוסייתה — כ-183 אלף נפש. 89 אחוזים מהם ערבים, והיתר תושבים לא-ערביים, בעיקר אי-ראניים. הבירה — מנאמה (35 אלף תושבים). המשטר אוטורי קרטי, כבשאר נסיכויות המפרץ. ליד השליט פועלת מועצה אדמיניסטרטיבית, המורכבת מראשי מחלקות ממשלתיות ומ-מספר אנשים מבני המשפחה השלטת. עיקר הכנסותיה של בחריין באות משני מקורות: א. תפוקת הנפט, שהיא קטנה

בריטניה הצהירה על החלטתה העקרונית לפנות את בסיסה בעדן. האם מבשר הויתור על עדן את תחילת הקץ של המאחו הבריטי גם ביתר האזורים שבדרום חצי-האי, ובפרט — באיזור המפרץ הפרסי? בטרם נבחן את סיכוייה של בריטניה להמשך ה„נוכחות” שלה במפרץ, ראוי להקדים סקירה קצרה על איזור זה.

המפרץ הפרסי הוא ים כמעט „פנים-יבשתי”. אורכו כ-800 ק"מ ורוחבו כ-150 ק"מ*. בריטניה קשורה לאיזור זה מאז המאה ה-18, כאשר שימש עדיין זירה לפעילות ערה של שודדי-ים. החשש, כי פעילות זו תסכן את נתיבי-הסחר הבריטי אל הודו, הוא שדחף את בריטניה, בסופו של דבר, להשתלט

* גבולות המפרץ: עיראק בצפון, איראן במזרח ובצפון-מזרח ומיצר הורמוז בדרום-מזרח. המיצר מקשר את המפרץ הפרסי עם מפרץ עומאן (של „יס-ערב” ושל האוקינוס ההודי).
צדו הצפון-מערבי של המפרץ מאוכלס על-ידי שורה של נסיכויות לפי הסדר הבא (מצפון-מערב לדרום-מזרח):
א. נסיכות כוויית — לאורך של כ-150 ק"מ (קיבלה עצמאות ב-1961).
ב. האיזור הנייטראלי — לאורך של 70 ק"מ — השייך לכוויית ולערב הסעודית.
ג. איזור אלי-סה — לאורך של כ-400 ק"מ — השייך לערב הסעודית.
ד. נסיכות בחריין — קבוצת איים המשתרעת בין חצי-האי קטר לבין החוף.
ה. נסיכות קטר — חצי-אי המזדקן לתוך המפרץ.
ו. נסיכויות חוף שביתת-הנשק — כולל שבע נסיכויות, מקטר ועד לחצי-האי מוסנדם, בפחתו של המפרץ.

פוגיירה. שטחן הכולל הוא כ-800 אלף קמ"ר, והן מאוכלסות בכ-110 אלף נפש. האיזור נחשל ומפגור, ונתון בעוני מדכא. תושביו עודם שומרים על אופים הנודי משכבר-הימים. השלטון מנוהל במישרין על-ידי השייחים של הנסיכויות ובהכונה ויעוץ בריטיים. יוצאת מכלל זה היא אבו־ד'אבי, בה נתי-גלו כמויות ניכרות של נפט, שיצור או התחיל ב-1962. התפוקה עולה בהתמדה, ומעריכים, כי ב-1966 תגיע ל-20 מיליון טונות לשנה. נסיכות אחרת, המפותחת יחסית ליתר חברותיה, היא דובאי, ושתי סיבות לכך: היא הפכה למרכז מנהלי, משום שיושב בה ה"סוכן הפוליטי" הבריטי, האחראי על כל הנסיכויות של חוף שביתת-הנשק. סיבה אחרת: קיים שם נמל חופשי, שנתן תנופה לפיתוח מס-

המפרץ הפרסי

חר ועסקות-מעבר. ב-1952 הוקם כוח ערבי מקומי, בפיקוד בריטי, המונה כ-1000 איש, והאחראי על שמירת הבטחון באיזור. דובאי ואבו־ד'אבי הן הנסיכויות היחידות המחזיקות בצד כוח זה גם מטרה משלהן.

גורמים לאונוניים

כדי לבחון את סיכויי בריטניה באיזור המפרץ לעתיד, חשוב לשוות לנגד עינינו את דוגמתה של עדן. עם נניח (דבר שמת-קבל על הדעת), כי השיקולים לפינוי הושפעו שם, בין היתר, גם מפעילותה של אופוזיציה לאומנית אנטי-בריטית (אף אם הגירסה הרשמית מייחסת את הפינוי לצורך בקימוצים בהוצ'אות-ההגנה), אזי השאלה ביחס למפרץ הפרסי היא, באיזו מידה תועמד שם בריטניה בפני מציאות הדומה לזו של עדן. כלומר — יהיה לחצם של אלמנטים לאומניים קשה במידה כזו, שיאיץ את תהליך העזיבה של הבריטים? הבה נבחן מקרוב את התנאים המיוחדים של איזור המפרץ, על רקע נסיונה של בריטניה בעדן. בחינה זו חשובה לא רק בשל הקירבה הגיאוגרפית של עדן לאיזור המפרץ הפרסי, אלא בעיקר משום, שאם אמנם תועמד בריטניה בפני לחץ לאומני, הרי הגורמים שיעמדו מאחוריה, יזינוהו ויכוננוהו, יהיו אותם גורמים שניצבו נגד הבריטים בעדן.

דומה, כי צמיחתה והתפתחותה של אופוזיציה לאומנית באיזור המפרץ יהיו תלויות במספר תנאים:

- קיומו של מרכז עירוני מפותח. בדרך כלל חסרים כאן אותם תנאים מאיצים שהפכו את עדן במרוצת הזמן מעיירת-דייגים נשכחת לעיר תוססת ומפותחת. מצבו הגיאוגרפי של האיזור — ריחוקו מחטיבה מדינית בעלת-השפעה — השפיע אף הוא, במידה מסוימת, על בידודו מהשפעות חיצוניות. יש להבחין בין נסיכויות, המפרץ העליון, הידוע בעושרו,

יחסית, בשל רזרבות מוגבלות, ומגיעה לכדי 2.5 מיליון טונות לשנה. היא מכניסה למעלה מ-12 מיליון דולר — שהם כ-70 אחוזים מתקציבה של בחריין. ב. זיקוק הנפט. בית-הזיקוק שבבחריין נחשב לשני בגודלו במזרח התיכון, אחרי עבדאן שבאיראן. הפעלתו תלויה בהרבה ברצונה הטוב של ערב הסעודית, המזרימה אליו כמויות ניכרות של נפט גלמי. בבחריין נמל ושדה-תעופה, מהגדולים והפעילים שבאיזור המפרץ.

קטר

זהו הצייראי, שאורכו כ-150 ק"מ ושטחו כ-10,000 קמ"ר. מאוכ-לס ב-55 אלף נפש בערך, מהם 35 אחוזים בלבד ערבים — והיתר הודים ופרסים. רובם (40 אלף נפש) מרוכזים בבירה, דוח'א. המשטר מתקדם פחות מזה שבבחריין. סמכויות השל-טון נתונות כמעט בלעדית בידי השליט. לידו פועלים, אמנם, מועצה-מיעצת ומספר שרים, אך למעשה אין להם השפעה של ממש על קביעת המדיניות. מקור ההכנסה העיקרי (מאז סוף 1950) הוא יצוא הנפט, אך גם רזרבות-הנפט של קטר קטנות, אם כי גדולות מאלה של בחריין. התפוקה השנתית מגיעה ל-9 מיליון טונות, המכניסים 45 מיליון דולר. חשובים שני הנמלים העוסקים בהטענת נפט: האחד בחוף-המערב (זקות) והשני במזרח (אום-סעיד); וכן שדה-תעופה הנמצא ליד הבירה.

נסיכויות חוף שביתת הנשק

האיזור נמתח בקשת רחבה, שאורכה כ-600 ק"מ, הפונה תחילה מזרחה ולאחר מכן עולה צפון-מזרחה ומגיעה עד לבסיסו התחתון של הצייראי מוסנדם, שמזדקר בין המפרץ-הפרסי למפרץ-עומאן. שבע נסיכויות חוף שביתת-הנשק הן: אבו־ד'אבי, דובאי, שארקה, עג'מאן, אום-אל-קוויין, ראס-אל-ח'יימה; ובצד הצייראי הפונה אל מפרץ-עומאן — אל-

לבין „המפרץ התחתון“ (כלומר הדרומי), שאוכלוסיתו דלילה ועניה, והשלטון בו נחשל ומפגר.

מצב דברים זה מנע התפתחות מרכזים עירוניים, ולמעשה, עד היום, אוכלוסית חוף שביתת-הנשק היא נודית בעיקרה וצמודה לאותם דפוסי-חיים והתעסקויות מסורתיים, כמו דיג ושליתת-פנינים. אף שנתגלה בנסיכות אבו-ד'אבי נפט לפני שנים מעטות, נשמרת למעשה גם כאן אותה מסגרת של חיי-נודים.

באיזור „המפרץ העליון“ המצב נוח יותר. נמצאו כאן תנאים מסייעים, כגון: עושר, אוכלוסיה גדולה-יחסית (240 אלף בבחריין וקטר — לעומת 110 אלף שבנסיכויות „חוף שביתת-הנשק“), נמלים חופשיים, מתן שירותים לאניות-סוחר, מחנה בריטי גדול. כל אלה גרמו להתפתחות כלכלית אינטנסיבית ויצרו רקע מתאים לצמיחת מרכזים עירוניים. אך בדרך-כלל ההתפתחות המסחרית נמצאת עדיין בשלביה הראשונים, וטרם צמחה שכבת „המעמד הבינוני“, החיונית להיווצרות מרכז עירוני מפותח ותוסס. המבנה השבטי מוסיף להיות המסגרת החברתית העיקרית — ואין זה הבסיס האידיאלי להתהוות אותו המון תוסס, שבהיעדרו אין לתאר התפתחות של אופוזיציה רצינית.

● חוגי המשכילים. עצם הבדיקה של קיומם — נודעת לה משבעות רק לגבי איזור המפרץ העליון. צמיחת חוג משכילי לים בבחריין ובקטר נתאפשרה בראש-ראשונה הודות לקיומם של שירותי-חינוך גרובים, הניתנים תינם. בכך, דומה כי מקיימת בחריין את הרמה החינוכית הגבוהה שבמפרץ כולו. בשנת 65—1964 היו שם 80 בתי-ספר עממיים ושני בתי-ספר תיכוניים, מספר התלמידים עלה על 37 אלף (כחמישית מכלל האוכלוסיה), וסגל ההוראה מנה 1600 מורים. מספר התלמידים בקטר קטן מזה: כ-8000 תלמיד, מתוכם פחות מ-1000 תלמידי תיכון. חלק מהם יוצאים אל מחוץ למפרץ, כדי לקבל הכשרה אוניברסיטאית. משכילים אלה (בעיקר בבחריין) שרויים במצב מיוחד — אין הם משובצים בתפקידים הולמים. דבר זה יוצר בקרבם רגשי אכזבה והתמרמרות. ושתי סיבות נוספות להלך-רוחות זה: השחיתות במשפחה השלטת וחוסר מוסדות מייצגים. לאחרונה החלה המשפחה השלטת בבחריין להכיר בחריפותה של בעיה זו ולראות בה סכנה, שאפשר שתעלה להם במחיר שלטונם. הוכנו, כנראה, גם מספר תכני ניות להקלת קליטתם של אותם אנשים במישרות חשובות. אך מאמצים אלה אטיים כדי שיענו על חומרת הבעיה. עם זאת, אין להגזים בכוחם ובהשפעתם של המשכילים הללו. יצוין, כי הפעולה מרחיקת-הלכת ביותר שנעשתה עד עתה על-ידי ציבור זה התבטאה בנטיית חלק בהפגנות.

● איגודים מקצועיים. ההתאגדות המקצועית אסורה בכל נסיכויות המפרץ. ברם, לגבי נסיכויות חוף שביתת-הנשק אין לאיסור זה משמעות מציאותית כלשהי. לאמיתו של דבר לא נועד אלא למנוע התאגדות כזו בבחריין. והנה, מצב זה — חוסר קיומם של איגודים מקצועיים במפרץ — עומד בניגוד גמור למצב בעדן. ניצנים ראשונים של איגוד מקצועי נראו בעדן כבר ב-1942, ודוקא בעידודם של הבריטים. עד מהרה הפכו איגודים אלה למרכזי כוחות אופוזיציוניים אנטי-בריטיים. לקראת 1956 הגיעו היקפם ורמתם של האיגודים

לדרגה כזו, שהם הוכרו על-ידי „הקונפדרציה הבין-לאומית של האיגודים החופשיים“. משום העדר מפלגות באותה תקופה, הפכו איגודים אלה לחלוצי המאבק המדיני האנטי-בריטי. נשק השביתה נוצל עדי-תום לקידומן של מטרות מדיניות. ובמשך שנת 1959 בלבד קוימו 84 שביתות, שמרביתן באו לשרת מטרות מדיניות ולא מקצועיות. אין זאת אלא שהנסיגון הקשה שהתנסו בו הבריטים בעדן הוא אשר גרם לנקיטת קו שונה בתכלית ביחס לאיגודים המקצועיים במפרץ.

בבחריין בלבד מועסקים כ-11 אלף פועלים בתעשיית הנפט. באופן מעשי ציבור זה אינו מאורגן בשום מסגרת. אמנם קיימים מנהיגים של קבוצות עבודה, אך אין הם נבחרים באופן חפשי, אלא מתמנים על-ידי שליטי בחריין; כך שלמעשה בא המינוי יותר כדי למנוע התארגנות נגד השלטון מאשר לצרכים מקצועיים. פועלים לא-מאורגנים אלה מהווים יעד נוח לפעילות המצרית.

● ארגונים מדיניים. ההתארגנות המפלגתית אסורה אף היא ברחבי המפרץ. לעומת זאת צצה שורה של ארגוני מחתרת בנסיכויות השונות. רובם נתמכים ומכוונים על-ידי גורמים לאומניים קיצוניים. הפועלים בהשראת מצרים. בין אלה יש להזכיר:

1. „הועדה לאיחוד-לאומי“ — זו אחראית למהומות שאירעו בבחריין בתחילת 1957, כאשר נערכה בלחצם של יסודות לאומניים ובהשפעת תעמולה מצרית, שביתות, שנתפתחו עד מהרה למהומות בקנה-מידה גדול, עד כי הכוחות המקומיים איבדו כל שליטה במצב. כדי למנוע החמרה נוספת של המצב, הופעלו כוחות בריטיים לדיכוי המהומות. מנהיגי ה„ועדה“ נאסרו והוגלו אל מחוץ לבחריין. פעילים הנמנים עם ה„ועדה“ נמצאים כיום בעיקר בכויית, משם הם מנהלים פעילות נגד שליטי בחריין.

2. „חזית כוחות-הקדמה“. על קיומה נודע במרס 1965. ה„חזית“ מצאה שעת-כושר לפעילותה כשנודע, כי חברת הנפט המקומית עומדת לפטר מספר פועלים. היא עוררה-מהור

שליט בחריין ושליט אבו-ד'אבי

באברד'אבי יביא בעתיד להקמת ארגון חתרני גם שם. ארגונים אלה מהווים מטרד רציני — בראש-וראשונה לכוחות הבריטיים שבאיזור זה, אך במידה לא-פחותה גם לשליטים. עד עתה הצליחו נציגי בריטניה וכוחותיה לבלום פעילות אנטי-בריטית זו ולקיים בידם שליטה מוחלטת. ריבוי הארגון נים אינו בהכרח הוכחה לכוחם, ואף אין זה מן הנמנע, כי יש בין הארגונים כאלה הנושאים יותר משם אחד. בסך הכל אפשר לומר, כי מסגרתם הקטנה, הפיקוח המופעל נגדם על ידי הבריטים והיעדרו של המון עירוני תוסס, מקשים על הרחבת בסיס פעילותם של הארגונים; והגדלת השפעתם תהיה מותנית ודאי בהגשת סיוע ממשי ורב מצד גורמי-חוץ.

● סיוע זר. מצרים אינה מסתירה את תמיכתה בארגוני המחתרת שהוזכרו כאן ועומדת מאחוריהם בגלוי. אך האפשרויות לסיוע ישיר הן בהכרח מוגבלות. בשל הריחוק הגיאוגרפי. מכל מקום, חסרים כאן אותם תנאים אידיאליים אשר התפתחו במרחב הפדרציה של דרום-ערב. שכנותו של מאחז מצרי בתימן איפשרה להושיט בקלות יתרה סיוע ישיר, דבר שנתן אותותיו בהיקף פעילותם של ארגונים אנטי-בריטיים ברחבי הפדרציה. בשל מגבלה זו ואחרות, נאלצת מצרים להסתייע בארצות ידידותיות לה הקרובות למפרץ. בין ארצות אלה יש להזכיר את עיראק וכוויית.

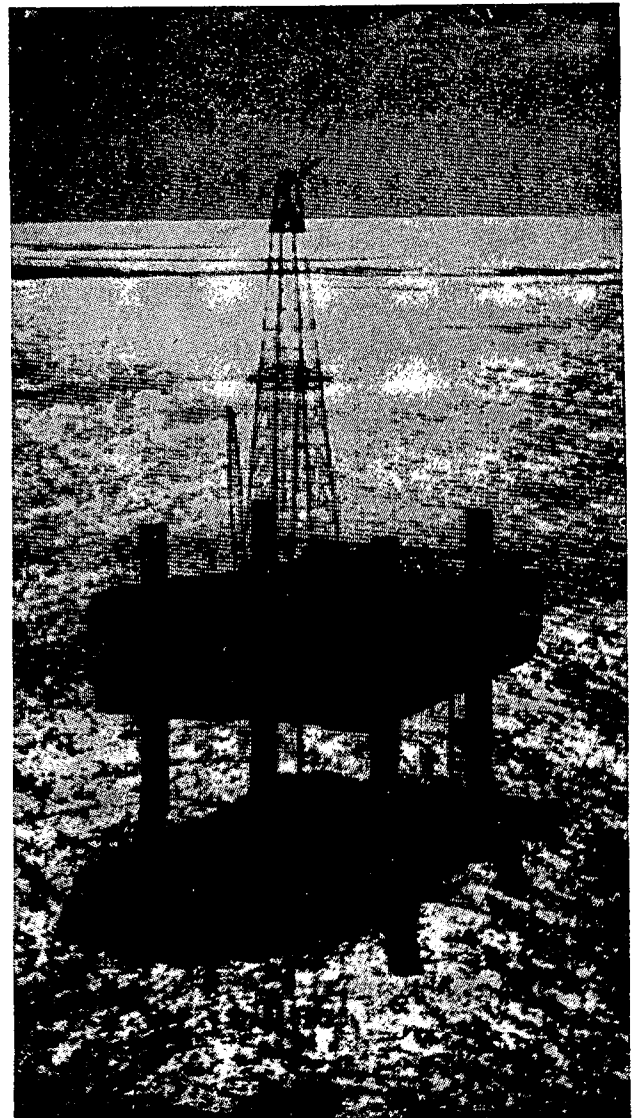
● שידורי תעמולה. מצרים משדרת תכנית מיוחדת, המוקדשת לענייני המפרץ, שנימתה אנטי-בריטית חריפה. אין ספק, שזה מכשיר רבי-כוח וגורם לאי-שקט. באיזור נמצאים מורים וטכנאים מצריים, דבר שמאפשר לבסס תכנית-שידור זו על מאורעות פנימיים אקטואליים. הנוכחות הבריטית, נחשלות השלטון בנסיכויות, איסור קיומן של מסגרות מדיניות, שחיתותם של השליטים ואורה חיייהם הבזבזני — כל אלו מהווים כר נרחב לשידורי התעמולה.

● שליחת מורים וטכנאים לנסיכויות. מזה שנים שוקדת מצרים על החדרת סוכנים ותועמלנים לאזורי המפרץ, בדמות מורים, פקידים או טכנאים. אנשים אלה מהווים „חוליה משלימה“ לשידורי התעמולה ומקשרים בין גורמים שונים העוסקים בארגון פעילות אנטי-בריטית. שלא בדומה לשידור רים, נתון ענין זה, במידה מסוימת, לפיקוחם של גורמים בריטיים, שמנסים בהצלחה לא-מעטה לשכנע את השליטים המקומיים להחליף את המורים המצריים במורים אחרים, מארצות כירדן וסודאן.

● ניצול טכסוכים מקומיים לפעולות טירור נגד שליטים וחברות נפט מקומיות. מרבית הפעילות החתרנית במפרץ היא תוצאה של ניצול טכסוכים מעין אלה. הקו המצרי הוא תמיכה בתביעות היסודות הלאומניים ליתר ליברליות וניצול טכסוכי עבודה עם חברות הנפט.

פתרונות לעתיד

סיכמנו את התנאים השוררים כיום במפרץ, נראה, כי הולך ונוצר בסיס מוצק להתפתחותם של יסודות לאומניים אנטי-בריטיים. ככל שתורחב ותחזק הפעילות החתרנית, עלולים יסודות אלה להתחזק אף הם. עם זאת, טרם בשלף התנאים במידה כזו, שיהוו סיכון להמשך קיומו של המאחז הבריטי

מגדל נפט במפרץ הפרסי, ליד אברד'אבי

מות והעלאת דרישות מקצועיות ומדיניות כאחד. בין דרישות אלה — זכות להתאגדות מקצועית ושחרור אסירים מדיניים. עצם העלאת דרישות אלה, לכאורה ללא קשר ישיר עם הדרישה להחזרת המפוטרים, מצביעה על טשטוש התחומים בין התאגדות מקצועית לארגון מדיני, ועל ניצול כל הזדמנות להעלאת דרישות מדיניות או מקצועיות, כדי לגרום לאי שקט ולערער את אחיזתם של הבריטים ואת מעמדם של השליטים. במרס 1966 מצאה ה„חזית“ שעת-כושר וארגנה הפגנת-הזדהות עם מאורעות מרס 1965.

3. „חזית הכוחות העממיים“ פעילותה מתבטאת בעיקר בהפצת כרוזים ועלונים, הקוראים למלחמה בכובשים הבריטיים. בצד שלושת ארגונים אלה, הפועלים בעיקר בבחריין, קיימים לפחות עוד שני ארגונים: „האיגוד הערבי-סוציאליסטי“, ו„איגוד הכוחות החופשים בחצי-האי ערב“ — שפועלים ברחבי המפרץ כולו. טרם נודע על קיום ארגוני-מחתרת בנסיכויות חוף שביית-הנשק, אך לא מן הנמנע הוא, כי גילוי הנפט

גרת מנהלית משותפת, המייצגת את שליטי הנסיכויות והתכנסת פעמיים בשנה, בדובאי מפגשים אלה מקלים על אפשרויות ההידברות ומשמים במה מתאימה לשוב סכסוכים למיניהם.

לקראת סוף שנת 1965 נפוצו אף שמעות, כי קטר מנסה להחיות את תכנית הפדרציה, ואף קיימה מגעים בענין זה עם מספר נסיכויות, ביניהן בחריין. עם זאת, מוקדם עדיין לקבוע את סיכוייה של תכנית כזו; מה גם, שהתכנית כשר לעצמה מותקפת ללא הרף על-ידי מדינות ערב ובראשן מצרים, ומגדרת כתכנית שנועדה בעיקרה להקל על שליטתה של בריטניה באיזור — ואין לה דבר עם קידומו.

● פדרציה עם ערב הסעודית

ערב הסעודית רואה עצמה כבעלת אינטרס ישיר בכל הנעשה בדרום חצי-האי ערב, ובפרט בנסיכויות המפרץ. היא מגלה רגישות מיוחדת לכל נסיון של התנכלות בהשפעתה. אך עברה באיזור אינו מעודד לפדרציה עמה. ידועות תביעותיה לגבי בחריין, קטר ואזורים שונים בחוף שביתת-הנשק (בעיקר לגבי בורימי). טבעי עליכן הפחד השורר בקרב שליטי הנסיכויות מפני השתלטות סעודית. עם זאת, מגלה היא לאחרונה פעילות ניכרת, בעיקר במסגרת של תכניות פיתוח, דבר המשפר במידת-מה את יחסיה עם שכנותיה. התקרבות בין ערב הסעודית לבריטניה, שבאה על רקע המלחמה בתימן והאינטרס הסעודי-בריטי המשותף בלכום את פעילותה של מצרים בדרום חצי-האי ערב ובמפרץ הפרסי, תרמה אף היא לחיזוק מעמדה של ערב הסעודית והפכה אותה לבעלת-ברית אפשרית של הנסיכויות. לאחרונה מועלה אף הרעיון, שהיא תמלא בעתיד את החלל המדיני, שינצר עם הסתלקות בריטניה מהאיזור.

תלמידי הפנימיה הצבאית בבחריין

● ערובה לבטחונן של הנסיכויות

הכונה לערובה שתינתן על-ידי מדינות, שיש להן אינטרס ישיר באיזור, כמו ערב הסעודית, עיראק, איראן וכוויית. אין להניח, שהסדר מעין זה הוא בר-ביצוע; לא רק בשל ניגודים בין משטריהן של חלק מהארצות הנזכרות (עיראק

באיזור. שליטה בריטית בבחריין — שסיכוייה נראים כיום סבירים למדי — היא ערובה לשלומן של המפרץ כולו. אשר לסיכויי הצלחתן של פעולות התרניות בנסיכויות חוף שביתת-הנשק, נראה, כי לפי שעה הסתיים המאבק שהתנהל בין הליגה הערבית (קרי: מצרים) לבין בריטניה בנצחונם של הבריטים. עובדה זו הופגנה ביסודה של קרן בריטית לפיתוח — כמשקל-נגד לקרן הליגה, וכן בהדחת שליטה של שארקה, צקר אבן סולטאן אל-קאסמי, שגילה נטיה לשתף פעולה עם הליגה. הרושם הכללי הוא, כי ההחלטה אם להמשיך ב„נוכחות“ הבריטית תוסיף להיות תלויה, בראש וראשון נה, בבריטים עצמם — ולא בפעילותם של גורמים לאומניים אנטי-בריטיים. אך מה יקרה אם תועמד בריטניה בפני מצב, שיחייב אותה לשקול אפשרות של ויתור על מאחז במפרץ הפרסי? מה הן האפשרויות העומדות בפני הבריטים להבטיח, כי לאחר הסתלקותם יוכלו הנסיכויות להוסיף ולקיים את מסגרתן, תוך שמירה על איזון-הכוחות, אותו מבטיחה היום נוכחות הבריטים באיזור? האפשרויות רבות. השאלה היא, איזו מהן תהא המציאותית ביותר וההולמת יותר מן השאר את התנאים המיוחדים: השוררים באיזור. והרי אחדות מאפשרויות אלה:

● פדרציה בין הנסיכויות לבין עצמן

יתרונותיה רבים. אם תקום הפדרציה — היא תקשר בין נסיכויות שיש ביניהן ממילא הרבה מן המשותף: שפה, תרבות, דת ועוד. במבנה פדרטיבי כזה תהיה לכל נסיכות אוטונומיה פנימית, ואילו הטיפול ביחסי חוץ ובהגנה יימסר לממשלה המרכזית. במסגרת כזו תוכל לבוא על פתרונה גם התופעה של עוני ועושר המשמשים בערבוביה, כך שאף הנסיכויות העניות יוכלו ליהנות במקצת מהשפע של השכנות העשירות לצורך קידום חברתי, כלכלי ותרבותי. אך דוקא תכנית זו, שדומה כי היא המבטיחה שבכולן, קטנים סיכוייה להתממש. רעיון הפדרציה הוא ביסודו רעיון בריטי ידוע מזה שנים, אך טרם הצליחו לשכנע את המשפחות לנקוט צעדים ממשיים בכיוון זה, בעיקר בשל הסכסוכים המרובים בין לבין עצמן וחוסר אמון בכל „תחליף“ לנוכחות הבריטית. כן קיים חשש, כי כל שינוי יביא בהכרח לתמורה חריפה במעמד השליטים, ולקיצוץ זכויות-היתר מהן נהנים הם כיום. פרט לכך, אם יתגלה נפט באיזו נסיכות נוספת, לא זו בלבד שהדבר לא יעודד הסדר פדרטיבי, אלא קרוב לוודאי שיערים מכשולים נוספים על דרך זו. יצוין בכל-זאת, כי במחצית השנה האחרונה נעשו כמה צעדים המעוררים תקוות, כי אפשר יהיה בעתיד לכונן מסגרת משותפת, בצורה כלשהי, בין חלק מהנסיכויות, אם לא בין כולן. צעדים אלה הם פועל יוצא מ„תחרות-ההשפעה“ בין הליגה הערבית לבריטניה. הליגה החליטה לייסד „קרן לפיתוח המפרץ“. התגובה הבריטית התבטאה ביסוד קרן למטרות דומות, שהמקורות למימונה באים מבריטניה, מן הנסיכויות העשירות בנפט ומערב הסעודית. במסגרת קרן בריטית זו הוחל אף בתכניות-פיתוח נרחבות — מפעלי מים, סלילת כבישים, בתי-חולים וכו'.

צעד אחר היה איחוד המטבע. מעתה יהיה מטבע משותף לכל הנסיכויות במפרץ, שייקרא „ריאל-המפרץ“. כן עוצבה מס-

● העברת האחריות לאיזור לירי ארה"ב

בניגוד להשקפה המקובלת, הרואה במפרץ הפרסי איזור הש- פעה כלכלי בריטי טהור — הרי במציאות נתונה הבכורה בענין זה דוקא בידי ארה"ב. בידי חברות אמריקאיות למעלה מששים אחוזים בהשקעות שבאיזור המפרץ. עם פינוי עדן ב־1968 תהפוך ארה"ב, יותר מתמיד, ל"כתובת" הדואגת לבטחון האיזור. נוסף לזאת מחזיקה ארה"ב בבחריין יחידה ימית קטנה, שאפשר לתגברה כמעט בכל עת על־ידי יחידות מן הצי הששי או מהצי השביעי (חלקים מזה־האחרון מועס־ קים בפיטרול במרחבי האוקיינוס ההודי מאז סוף 1963). מובן, כי מעשיות ביצועו של סידור כזה תהיה תלויה בכך, אם אָמנם מעונינת ואשינגטון או מוכנה לקבל על עצמה אחריות מעין זו — לא רק בשל הסיבות המדיניות־האסטרטגיות בהן היא נתונה כיום, אלא גם בשל התנאים המיוחדים במפרץ ובשל המזימות המתמידות של השליטים. רבים הסימנים לכך, כי ארה"ב לא תגלה התלהבות יתרה להכניס ראשה למיטה חולה זו, הנקראת "נסיכויות המפרץ הפרסי".

● כפיית רפורמות בממשל הפנימי של הנסיכויות

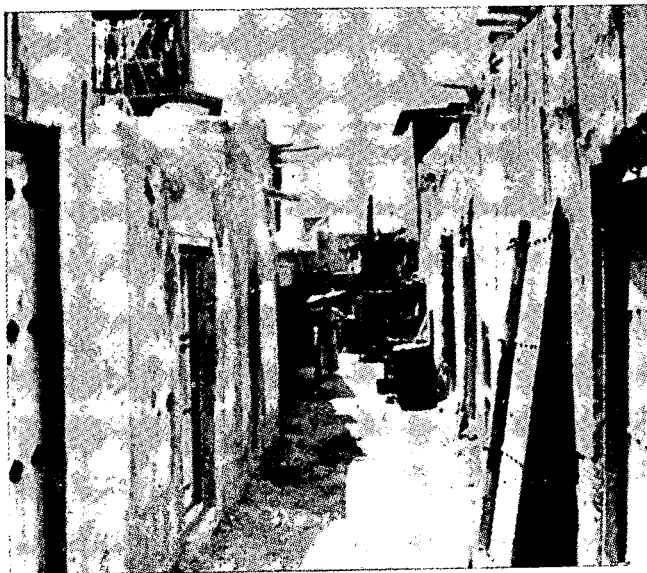
אחד ממקורות הרעה הוא אופיו הנחשל של השלטון הקיים בנסיכויות. אין ספק, כי ביצוע רפורמות הדרגיות בממשל, שיביאו בסופו של דבר להקמת מוסדות מייצגים, לעריכת בחירות חופשיות, להתרת קיום ארגונים מדיניים וכו', עשוי להקהות את הרגשות הלאומניים ולהקנות לנסיכויות בטחון־ מה לשמירת מסגרותיהן הקיימות. למעשה, ישנה במפרץ דוג־ מה טובה של מדינה שהלכה בדרך זו — כוויית. קיום בחירות והקמת מוסדות־מייצגים לא הביאו, אמנם, לחיסולם של גורמים לאומניים בכוויית; להיפך, הם זכו דוקא לייצוג רב־יחסית במוסדות החדשים (12 מתוך 50 חברי הסנט הם פרומצריים). אך דוקא ייצוג זה הוא אשר תרם למיתון נטיות קיצוניות, שיכלו להתפתח לו נשאררו כוחות אלה

וסעודיה), אלא אף בשל חוסר הנכונות של כל מדינה בפני עצמה להתחלק עם האחרות באיזור המפרץ. הארצות היחידות הבאות בחשבון להסדר מעין זה הן איראן וערב הסעודית, שלאחרונה חלה ביניהן התקרבות על רקע איבתן המשותפת לנאצר. אך האיבה לאיראן והתביעות ממנה הן אחד ממוקדי התעמולה הערביים; והסיכויים שזו תובא בחשבון כאחת מיורשותיה של בריטניה נראים קטנים.

● ערובות שיינתנו על־ידי הליגה הערבית

אין להניח, כי רעיון זה הוא רציני. קורות הליגה הערבית אינן מעודדות לסמוך על כושרה ויכולתה לתת ערובות מעין אלו. משבר כוויית ב־1961, המחיש את חוסר־האונים של הליגה הערבית, כאשר לא היה בכוחה — בשל אינטרסים מנוגדים של ארצות שונות בתוכה — להיענות במהירות הנדרשת לבקשת־העזרה של כוויית. היענותה בשלב מאוחר יותר לא העלתה ולא הורידה, כי המלאכה כבר נעשתה על־ ידי הילותיה של בריטניה. מציאותן של מדינות בעלות אינטרסים מנוגדים בתוך הליגה (מצרים, ערב הסעודית, כוויית, עיראק) מקשה לקבל החלטות מחייבות ביחס למפרץ. עובדה היא, כי ביחס לאיזור המפרץ הפרסי לא הצליחה הליגה עד היום להגיע לכלל מדיניות אחידה ומוסכמת. לא־מי תו של דבר התכניות לגבי המפרץ (במידה שהן קיימות בכלל) באות בעיקר לשרת אינטרסים של מדינה בודדת; ואם קיים שיתוף־פעולה בין שתי מדינות, הרי הוא מוגבל רק לתחומים בהם קיים האינטרס המשותף. דבר זה אמור גם לגבי עיראק ומצרים: על־אף הקירבה המדינית, שיתוף־ הפעולה ביניהן מתבטא בעיקר לגבי נסיכויות הרחוקות יחסית מעיראק, כגון: עומאן ומסקט — או בשיתוף־פעולה נגד המדיניות הפרטית במפרץ, כשהדגש מושם בעיקר על איזור "ערביס־טאן" שבדרום־מערבה של איראן.

ניגודים במפרץ הפרסי

במחלת — ואז היתה סכנתם לקיומו של השלטון גדולה בהרבה. ברם, המצב הנוכחי בנסיכויות המפרץ אינו נותן תקווה רבה לאפשרות של הישגים דומים. בעיקר בולט חוסר ההתלהבות של השליטים. דומה, כי הליכה בדרך זו יכולה לבוא רק כתוצאה ממעשה חורג מהרגיל, שיטיל מורא בקרב השליטים ויכריחם לנקוט פעולות כאלה. ייתכן, שקביעת תאריך ברור ומדויק למועד צאתם של הכוחות הבריטיים מן האיזור תהיה צעד מתאים לכפיית רפורמות כגון אלה. עם זאת, אין ספק, כי עומד לרשות בריטניה כלי נוסף, בו תוכל להסתיע לשכנוע השליטים. החוזים הקיימים בינה לבין הנסיכויות השונות מוסרים אמנם לידי הנסיכים את הטיפול הבלעדי בעניני פנים, אך למעשה, עדיין שומרת בריטניה לעצמה מידה מרובה של השפעה בעניני פנים, בעזרת היועצים הבריטיים הפרטיים, המוחזקים על-ידי מר-בית הנסיכים. לא נראה, כי בריטניה עושה מאמצים רציניים בכיוון זה, אולי בעיקר מחוסר עמדה ברורה לגבי האיזור. לפחות במקרה אחד הוחמצה ההזדמנות לטפח גורם שיכול היה לשמש, בבוא הזמן, מכשיר יעיל לנקיטת מדיניות ליברלית. הכונה לארגון „נעד האחדות הלאומית“ בבחריין. קיומו של נעד זה, שנתפרסם בשל המהומות בתחילת 1957, היה ידוע בבחריין עוד קודם לכן. מנהיגיו היו בדרך כלל לאומנים מתונים וראו בבריטים בעלי-ברית. אכן, ארגון זה זכה לעידודם המפורש של גורמים בריטיים מקומיים, שראו בו מכשיר להפעלת לחץ על השליט, כי ינהג ביתר ליברליות. אך בשל חוסר עמדה מדינית עקבית — ועקב נסיבות אומללות, שרקען היה מלחמת סואץ — הגיבו מנהיגי „הועד הלאומי“ בצורה שלא שוערה מראש. תגובתם החריפה של השלטונות הבריטיים הביאה לחיסולו של ארגון מתקדם ודמוקרטי זה — שביסודו אף אחד את המערב. מנהיגי הארגון נדחפו לזרועותיהן של אסכולות לאומניות קיצוניות יותר. שאננות השליטים כיום היא כה חזקה, עד כי יש להטיל ספק, אם נכונים יהיו לקבל על עצמם הגבלות וסייגים שיוטלו עליהם כתוצאה ממדיניות ליברלית יותר.

סיכום

דומה, כי באיזור המפרץ הפרסי טרם בשלו התנאים להופעת כוחות אופוזיציוניים רציניים, המסוגלים לסכן את המשך

המאחו הבריטי באיזור בטוח-זמן הנראה-לעין. אופיו החברתי של האיזור, מבנה השלטון, צורות הפיקוח הרבות המופעלות כנגד פעילות-חתרנית אפשרית, מיעוטם היחסי של גורמים מתסיסים, היעדר ריכוזים עירוניים מפותחים — כל אלה מהווים מחסום, המעכב את התפתחותה של התנגדות פעילה לנוכחות הבריטית, כדוגמת עדן. אך אין ספק, כי עם פינוי הבסיס בעדן, ועם העתקת נקודת-הכובד לבחריין, תהפוך זו למרכז-התמדרות בין בריטניה לבין היסודות הלאומניים השונים, הנתמכים והמכוונים על-ידי מדינות ערב — ובראש וראשונה על-ידי מצרים. דומה, כי הנקודה „בעייתית“ ביותר בבחריין היא שאלת המשכילים, אשר יש למצוא לה פתרון — אפילו לא מושלם — על-ידי קליטתם במשרות בעלות חשיבות, שיעסיקו אותם ויקנו להם הרגשת ערך ושותפות באחריות. אף נטיה לצביון ליברלי יותר תיטול ודאי מעוקצן של בעיות חריפות רבות — כמוכח מנסיונה של כוויית. אשר לחתרנות מצרית באיזור, דומה כי זו נבלמה לפי שעה על-ידי נקיטת צעדי-הרתעה בריטיים, שהור-כיחו את הצלחתם. הדוגמה האופיינית לכך היא הדחתו של מושל שארקה. איזור המפרץ הפרסי הוא אחד האיזורים הנרחבים פחות לפעילותה של מצרים. כל מעשה חתרנות מצרית מעורר את חשדותיהן של אותן מדינות ערביות אשר להן אינטרסים ישירים בנעשה במפרץ. הנסיון בתמנן מוכיח, כי יצירת „קונפדרציה“ עם מדינות ערביות לא תמיד קלה למצרים, ולא תמיד מביאה נצחונות קלים „חלקים“. נסיון השתלטות מצרי באיזור המפרץ — חזקה עליו שיסבך את המצרים בהרפתקה חדשה; ואין כל בטחון, כי יהיה שכר בצדו.

נראה, כי בעתיד הקרוב לא תיאלץ בריטניה לותר על המאחו במפרץ הפרסי. ואם תעמוד בעתיד בפני הצורך להחליט על פינוי כוחותיה, הרי לא יהיה זה דוקא בשל הפעלת לחץ, כי אם בשל גורמים אחרים. ההנמקה להחלטת הפינוי מעדן — צמצום ההוצאות — מוכיחה, כי שיקולים דומים עלולים לפעול גם לגבי המפרץ. במקרה כזה, אין לדעת, האם תהיה השפעה לגורמים אחרים — אפילו גורמים אסטרטגיים, שלא עמד להם תוקפם בשעת החלטה על פינוי עדן. ייתכן, שנצחונה של מפלגת ה„לייבור“ בבריטניה בבחירות באביב זה יאיץ אפילו לחיפושים בכיוון של הסדר חדש גם ביחס למפרץ הפרסי.